

wieniach NMP Bernadecie Soubirous. Autorka z wielką pasją opisuje podobne koleje i wydarzenia, pokazując jak Maryja inspiruje twórczo i zmienia współczesny świat w niemal wszelkich dziedzinach życia i w różnych okresach historycznych, szczególnie traumy dwóch wojen światowych. I tak aż do naszych czasów.

Zaskakuje bardzo pozytywny wykład historyczny Autorki z protestanckiej Anglii, która z wielkim obiektywizmem i nie odrzucając wiary w N. M. Pannę oraz jej pozytywnego wkładu w rozwój cywilizacji chrześcijańskiej, ułożyła wielokolorową, bardzo bogatą mozaikę oddziaływania maryjnego na wszelkie dziedziny ludzkiego życia, od początków powstania chrześcijaństwa aż do dnia dzisiejszego. W trakcie czytania książki odczuwa się coraz większy szacunek i przyciąganie do maryjnego aspektu wiary chrześcijańskiej, a nawet wdzięczność za twórczy wkład Maryi w oblicze tego chrześcijaństwa.

Autorka wykazała się olbrzymią znajomością wiedzy historycznej i tradycji chrześcijańskiej do których podeszła z wielką pokorą i przygotowaniem, aczkolwiek można zauważyć jej źródłowe braki kultury krajów słowiańskich. Znana jest przecież na całym świecie maryjna pobożność Polaków oraz wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej, o których autorka w ogóle nawet nie wspomniała; pewnie nie miała do nich dostępu. Podobnie stosunkowo bardzo mało miejsca poświęciła wpływowi prawosławnej wizji Maryi na całą chrześcijańską kulturę Wschodu i Zachodu. Na szczęście mamy na ten temat ogromną literaturę, którą dobrze jest wciąż rozpowszechniać w obcojęzycznej literaturze tak, by później inni autorzy mogli z niej korzystać, dodając tym samym polski i prawosławny wkład maryjnego dziedzictwa w kształtowanie coraz to nowego oblicza chrześcijaństwa.

Ks. Ryszard Groń – Chicago, USA

Lisa M. BITEL, *Landscape with Two Saints. How Genovefa of Paris and Brigit of Kildare built Christianity in Barbarian Europe*, Oxford 2009, Oxford University Press, ss. 299.

Lisa Bitel, profesor historii, religii i studiów kulturowych nad różnicami płciowymi Uniwersytetu Południowej Karoliny w USA, specjalizuje się w badaniu wczesnego okresu historii i kultury średniowiecza Europy, szczególnie Irlandii. Obecna pozycja jest kolejną z tej dziedziny. Tym razem jednak zajęła się rzadko omawianym tematem, z racji bardzo skąpych wiadomości, a mianowicie postanowiła przedstawić twórczą rolę dwóch świętych niewiast: Genowefy z Paryża (422-502) i Brygidy z Kildare w Pd. Irlandii (452-524), jako budowniczych porządku chrześcijańskiego w barbarzyńskim okresie Europy (V-VI w.). Wybór tych świętych nie jest przypadkowy, albowiem ich żywoty są do siebie podobne, a ponadto mówi się o rzadkim i przemożnym wpływie obydwu niewiast na bieg historii chrześcijaństwa V i VI w. oraz kształtowanie się jego społeczeństwa, które na owe czasy było swoistym ewenementem (s. xii-xiii). Nie były one męczennicami, bo okres męczenników już generalnie minął, ale stały się swoistymi budowniczy-

mi chrześcijańskiej Europy, zarówno w sensie duchownym jak i materialnym, na zgłiszczach państwa rzymskiego i w okresie najazdów barbarzyńskich plemion.

Autorka podjęła się bardzo trudnego zadania, albowiem omawiane święte same nic nie napisały, a ponadto nie mogła polegać na wielu piśmiennych przekazach, które o nich traktowały. Pod tym względem, musiała się zadowolić żywotem św. Genowefy (*Vita S. Genovefae*, CPL 2104), spisany przez anonimowego mnicha 20 lat po jej śmierci, prawdopodobnie z polecenia Klotyldy, żony ówczesnego władcy frankońskiego Chlodwiga; w drugim przypadku pozostał *Żywot św. Brygidy* (*Vita S. Brigidae*, CPL 2147, PL 72, 775-790) spisana ponad wiek później przez niejakiego mnicha imieniem Cogitosus z południowej Irlandii, gdzie żyła święta. Trudności dodaje fakt, że obydwa żywoty zostały spisane w stylu hagiograficznych pobożnych życiorysów, jakie w tym czasie obowiązywały, tzw. *żywotów* (*vita*), z których należało wyciągnąć dane biograficzne i oddzielić je od pobożnej tradycji obfitującej w wiele cudownych wydarzeń. Pod tym względem prof. L. Bitel prześledziła wspomniane utwory oraz inne wzmianki wcześniejszej i późniejszej tradycji oraz podparła się danymi historycznymi epok i regionów, w których żyły święte: w pierwszym przypadku – Paryża, w drugim – południowej Irlandii. Prześledziła przy tym szczegółowo całą historię obydwu miast oraz ich regionów aż do czasów życia świętych, a także przeanalizowała wszystkie architektoniczne, liturgiczne pozostałości oraz źródła sztuki z nimi związane, jak: ruiny kościołów, których budowanie inicjowały, malowidła ścienne, rzeźby oraz pozostałą tradycję piśmienną. Tak powstał owoc pracy autorki w postaci obecnego dzieła.

Wspomniane niewiasty okazały się pobożnymi chrześcijankami dającymi twórczy impuls nowej duchowości i cywilizacji chrześcijańskiej. Inicjowały (prze)budowę (pogańskich) świątyń, zachęcały do życia w doskonałości chrześcijańskiej poprzez praktykowane ubóstwo, posłuszeństwo Kościołowi, wzór życia w czystości i umartwieniach, świadczenie dzieł miłosierdzia względem opuszczonych, potrzebujących i chorych, organizowanie życia zakonnego, szczególnie wśród kobiet, służenie duchowym i publicznym autorytetem ubogim i możliwym tego świata, nie wyłączając biskupów i królów, organizowanie materialnej pomocy w obliczu kataklizmów i niebezpieczeństw. To wszystko sprawiło, że stały się one później lokalnymi symbolami chrześcijaństwa.

Na całość książki składa się 8 rozdziałów poprzedzonych, spisem treści, wykazem ilustracji, głównie map miejsc związanych ze świętymi oraz ich pomnikami czy atrybutami oraz wprowadzeniem autorki. Książkę kończą przypisy, bibliografia oraz indeks.

Rozdział I (*Paris before Genovefa: the landscape enters history*) opisuje losy Paryża oraz jego okolice przez narodzeniem Genowefy, czyli rzymskiej podległości oraz galijskich, germańskich i frankońskich wpływów. Rozdział II (*Sacral Paris*) zajmuje się aspektem religijnym Paryża, jego kulturą pogańską, chrystianizacją, burzeniem pogańskich i budowaniem świątyń chrześcijańskich, w tym szczególnie rolę biskupa Auxerre – Germanusa (ok. 418-466) w krzewieniu chrze-

ścijaństwa. Rozdział III (*Genovefa's territory*) jest poświęcony życiu i środowisku Genowefy, napisany na podstawie wspomnianego *Vita*. Rozdział IV (*Paris after Genovefa*) opisuje historię duchowego patronatu Genowefy nad miastem Paryż.

Pozostałe cztery rozdziały dotyczą drugiej omawianej tu świętej – Brygidy oraz środowiska południowo-irlandzkiego, z którego pochodziła. Zatem rozdział V (*Crossings and controversions*) wprowadza w zagadnienie chrystianizacji Irlandii przed V wiekiem i wpływów rzymsko-brytońskich. Rozdział VI (*Ekphrasis at Kildare*) omawia żywot św. Brygidy na podstawie utworu spisane go przez Cogitosusa w charakterze „architekuralnej hagiografii” (*ekphrasis*), łączącej legendarno-historyczny życiorys świętej z początkami architektury kościelnej w Kildare, czyli pokazuje jej twórczy impuls na tle kształtującej się powoli religii chrześcijańskiej i architektury kościelnej, której dawała początki. Rozdział VII (*Brigit goes to ground*) demaskuje legendę i opisuje historyczne kolejne fazy niełatwego pochodzenia chrześcijaństwa w Irlandii Południowej za czasów Brygidy i po jej śmierci, oraz tłumaczy jej autorytatywną rolę w późniejszych wiekach. Ostatni rozdział (*Relics*) opisuje losy relikwii (doczesnych szczątków i pozostałości po obydwu świętych), historyczne próby wymazania ich kultu wobec zaginięcia relikwii, wreszcie rehabilitację tego kultu w obliczu współczesnych badań.

Książka prof. L. Bitel pokazuje, że mamy do czynienia z nietuzinkowym badaczem historykiem, który nie daje łatwo wiary legendom i nie poddaje się wobec skąpych wzmianek historycznych. Można być zaskoczonym rozległością i fachowością jej badań nie tylko z zakresu historii, ale również literatury, antropologii, hagiografii czy architektury. Jako owoc jej wysiłku, powstała wspaniała praca, owoc jej kilkuletnich badań, która otwiera nowe sposoby patrzenia na starą wielowiekową tradycję: ta zaś każe widzieć w tych dwóch świętych niewiastach: Genowefie i Brygidzie, wyjątkowych budowniczych cywilizacji chrześcijańskiej Francji i Irlandii u ich początków. Pozostaje życzenie, by owoce tej pracy i im podobne docierały do naszego polskiego środowiska teologiczno-naukowego i kształtowały powoli prawidłowy punkt widzenia zamierzchłej historii ukrytej w mrokach legend i ruin.

Ks. Ryszard Groń – Chicago, USA

Richard J. FOSTER – Gayle D. BEEBE, *Longing for God. Seven paths of Christian Devotion*, Downers Grove Il. 2009, Inter Varsity Press, ss. 349.

Autor Gayle Beebe szczęśliwy, że dzięki kilku ludziom (m. in. Richardowi Fosterowi) spotkał na swojej drodze życia Boga, postanowił podzielić się tym doświadczeniem, i w obliczu wielu egzystencjalno-filozoficznych pytań, które przez lata zadawali mu znajomi i przyjaciele, odpowiedzieć praktycznymi drogami duchowości chrześcijańskiej. Są to w rzeczywistości wykłady obydwu autorów: Richarda Fostera i Gayle Beebe, jakie dali po raz pierwszy na Uniwersytecie